

UOT 349.3

UOT 364.3-3

DOI: <https://doi.org/10.62130/NSXS2490>**Səkinə MEHDİYEVƏ***Bakı Dövlət Universitetinin Mülki hüquq**kafedrasının doktorantı**e-mail: sakina.mehdiyeva@mail.ru*

ÖLKƏLƏRARASI ÖVLADLIĞA GÖTÜRMƏNİN HÜQUQİ ƏSASLARI

XÜLASƏ

Bu məqalədə ölkələrarası övladlığa götürmənin hüquqi əsasları tədqiq edilmişdir. Məqalədə ölkələrarası övladlığa götürmə üzrə münasibətlərin tənzimlənməsində beynəlxalq müqavilələrin rolu əsaslandırılır. Həmin müqavilələr içərisində övladlığa götürmə üzrə münasibətləri tənzimləyən beynəlxalq konvensiyaların xüsusi yer tutduğu qeyd olunur.

Açar sözlər: *övladlığa götürmə, beynəlxalq hüquqi əsaslar, beynəlxalq müqavilələr, beynəlxalq konvensiyalar, beynəlxalq ikitərəfli konvensiyalar.*

Giriş

Ölkələrarası övladlığa götürmə ilə bağlı münasibətləri tənzimləyən normalar həm dövlətdaxili, həm də beynəlxalq hüquqi aktlarda öz təsbitini tapmışdır.

XX əsrdə valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların övladlığa götürülməsi prosesi bütün dünyada intensiv surətdə inkişaf etmişdir. Onun hüquqi əsasları milli qanunvericilik aktlarında ətraflı surətdə təsbit edilmişdir və bu məsələlər təfərrüatlı hüquqi tənzimləmə ilə əhatə olunmuşdur. Valideynlər xarici ölkə vətəndaşı olan uşağı övladlığa götürmək istədikdə isə yalnız prosesin hər iki tərəfinin daxili qanunvericiliyi kifayət etmir [9, s. 320]. Belə ki, ölkələrarası övladlığa götürmənin reallaşması üçün beynəlxalq hüquqi tənzimləməyə də müraciət olunması zərurəti yaranır.

Ölkələrarası övladlığa götürmə üzrə münasibətlərin tənzimlənməsində beynəlxalq müqavilələr mühüm rol oynayır. Onların köməyiylə dövlətlər qarşılıqlı razılıq əsasında müəyyən beynəlxalq hüquqi öhdəliyin icrası ilə bağlı öz niyyətlərini tam və dəqiq şəkildə ifadə edə bilirlər. Bu kifayət qədər yaxşı təcrübədir. Çünki belə müqavilələr

bu və ya digər hallarda tərəflərin məsuliyyətini tam şəkildə nəzərə almağa imkan verir, habelə bu və ya digər ölkələrin qanunvericiliyi ilə bağlı kolliziyalardan yan keçməyə kömək edir.

Müasir dövrdə beynəlxalq hüquq uşaqların övladlığa götürülməsi ilə bağlı münasibətləri tənzim edən beynəlxalq hüquqi aktlarla nəzərdə tutulan ölkələrarası övladlığa götürməyə dair yüksək tələblər müəyyən edir.

Ölkələrarası övladlığa götürmənin hüquqi əsaslarını ümumilikdə iki qrupa bölmək olar:

a) beynəlxalq hüquqi əsaslar;

b) milli hüquqi əsaslar.

Ölkələrarası övladlığa götürmənin beynəlxalq hüquqi əsasları içərisində aşağıdakılar xüsusi yer tutur:

- Uşaq Hüquqları üzrə Cenevrə Bəyannaməsi (1924);

- Ümumdünya Uşaq Hüquqları Bəyannaməsi (1959);

- "Uşaq hüquqları haqqında" BMT Konvensiyası (1989);

- "Ölkələrarası övladlığa götürmə ilə bağlı uşaqların müdafiəsi və əməkdaşlıq haqqında" Haaqa Konvensiyası (1993);

- “Övladlığa götürmə haqqında” Strasburq Konvensiyası (1967);

- “Uşaqların övladlığa götürülməsi haqqında yenilənmiş Avropa Konvensiyası” (2008);

- “Xüsusilə uşaqların tərbiyə olunmağa verilməsi, milli və beynəlxalq səviyyələrdə övladlığa götürülməsi zamanı onların müdafiəsinə və rifahına aid sosial və hüquqi prinsiplər haqqında” BMT Bəyannaməsi (1986);

- “Mülki, ailə, cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında” Minsk Konvensiyası;

- “Milli və beynəlxalq övladlığa götürmə və himayədar ailədə himayə təcrübəsinin həyata keçirilməsi üçün Direktiv” (1996);

- ölkələrarası övladlığa götürmə münasibətlərinin hüquqi tənziminə dair beynəlxalq ikitərəfli müqavilələr;

- xarici ölkələrin müvafiq milli qanunvericilik aktları.

XIX əsrdə cəmiyyətin həyatında demokratik hərəkətlər mühüm yer tuturdu. Bu dövrdə valideyn zorakılığı, uşaqların işəgötürənlər tərəfindən iqtisadi istismarı kimi mənfi sosial təzahürlər mövcud olduğu üçün dövlətlər uşaqların hüquq və qanuni maraqlarının qorunması funksiyasını öz üzərlərinə götürürdülər. Kəllilik, uşaq əməyi, uşaq ticarəti təcili müdaxilə tələb edirdi və dövlətlər tərəfindən müvafiq zəruri tədbirlərin görülməsini zərurətə çevirirdi [11, s. 86]. Bu zərurət nəzərə alınaraq 1924-cü ildə Uşaq Hüquqları üzrə Cenevrə Bəyannaməsi qəbul olunmuşdu (həmin Bəyannamədə göstərilirdi ki, uşaqlara qayğı və onların müdafiəsi yalnız ailənin, cəmiyyətin və ya ayrıca ölkənin deyil, bütün bəşəriyyətin öhdəliyidir.). BMT yarandıqdan sonra isə 1959-cu ildə Baş Assambleya tərəfindən yeni Ümumdünya Uşaq Hüquqları Bəyannaməsi qəbul edildi. Bəyannamədə uşaqların müdafiəsi və rifahına yönəlmə və hər kəsi uşaq hüquq və azadlıqlarına dönmədən əməl etməyə çağıran prinsip əhəmiyyətli müddəalar öz əksini tapmışdır. Lakin bu Bəyannamə tövsiyə xarakteri daşdığı və məcburi hüquqi qüvvəyə malik olmadığı üçün uşaq hüquqları ilə bağlı konvensiya sənədinin qəbuluna zərurət yaranmışdı. Həmin sənəd üzərində işə başlanılmasının təşəbbüskarı Polşa, müvafiq komissiya-

nın sədri isə Adam Lopatka oldu [12, s. 16; 11, s. 87]. Nəticədə 1989-cu ildə “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiya hazırlanaraq təqdim edildi və qəbul olundu. Bu mühüm beynəlxalq sənəd uşaqların müdafiəsində yeni yanaşma müəyyən edir. O, yalnız uşaq hüquqlarını bəyan etmir, həm də həmin hüquqların qorunması üzrə tədbirləri təsbit edir. Konvensiyaya görə uşaq hüququn müstəqil subyektidir və onun maraqları prioritet əhəmiyyət kəsb edir.

“Uşaq hüquqları haqqında” BMT Konvensiyası (1989) ölkələrarası övladlığa götürmə ilə bağlı məsələləri tənzimləyən başlıca beynəlxalq hüquqi aktlardan biri kimi çıxış edir. Konvensiya uşaqların hüquq və mənafelərinə dair digər məsələlərlə yanaşı, ölkələrarası övladlığa götürmə məsələsi ilə də bağlı əsas müddəaları təsbit edir. Adı çəkilən Konvensiya həm uşaqların hüquq və qanuni maraqlarının müdafiəsi sahəsində iştirakçı dövlətlərin hüquq və vəzifələrini müəyyənləşdirir, həm də ölkələrarası övladlığa götürmənin hüquqi əsaslarını təsbit edir. “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiya ailə mühitindən məhrum olan və ya ailə mühitində, yaxın qohumlarının əhatəsində yaşaya bilməyən və bu səbəbdən də normal inkişaf şərtlərindən məhrum olan hər bir uşağın hüquqlarının qəsdlərdən qorunmasına, həmçinin belə uşaqlara dövlət tərəfindən sosial-hüquqi yardım və dəstək göstərilməsinə təminat verir. Belə təminat formalarından biri kimi ölkələrarası övladlığa götürmə, yəni ölkə daxilində övladlığa verilə bilməyən uşaqların xarici vətəndaşlara övladlığa verilməsi çıxış edir. Konvensiyanın məntiqinə görə ölkələrarası övladlığa götürmə sahəsində prinsiplər müddəa belədir: uşaqların hüquq və qanuni maraqları prioritet əhəmiyyətə malikdir (21-ci maddə), övladlığa götürmə proseduru özünü isə dövlətdaxili qanunvericilikdə təsbit olunur [9, s. 320]. Bu sənəddə ölkələrarası övladlığa götürmə mənşə ölkəsində münasib qayğının təmin edilməsinin mümkün olmadığı hallarda uşaqlara qayğının alternativ üsulu kimi xarakterizə olunur. Konvensiya övladlığa götürmə məsələsinin həllini səlahiyyətli dövlət orqanlarına həvalə edir, həmçinin nəzərdə tutur ki, digər ölkədə övladlığa götürmə zamanı uşağa münasibətdə mənşə ölkəsinin dövlətdaxili qanunvericiliyində

əks olunan norma və təminatlar tətbiq edilməlidir. Konvensiyanın tələblərindən biri də ondan ibarətdir ki, uşağın yerləşdirilməsi şəxslərin əsassız maliyyə gəliri və digər fayda əldə etməsinə səbəb olmamalıdır.

Ümumiyyətlə, beynəlxalq və ya ölkələrarası övladlığa götürmə “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyanın müddəaları nəzərə alınmadan həyata keçirilə bilməz. Belə ki, Konvensiyaya görə iştirakçı dövlətlər aşağıdakılara təminat verirlər:

a) uşağın övladlığa götürülməsi yalnız səlahiyyətli orqanlar tərəfindən həyata keçirilir;

b) maraqlı şəxslər dairəsinin övladlığa götürməyə razılığı alınır;

c) ölkələrarası övladlığa götürməyə yalnız milli övladlığa götürmənin alternativini kimi yol verilir;

ç) ölkədaxili övladlığa götürmə zamanı vətəndaş uşağın malik olduğu bütün hüquqlar ölkələrarası övladlığa götürmə zamanı əcnəbi uşağa da şamil olunur;

d) uşağın xarici ölkədə yaşaması və tərbiyə alması heç bir halda əsassız maliyyə gəlirlərinin əldə olunmasına gətirib çıxarmır;

e) uşaq fiziki və psixi zorakılığın bütün formalarından, habelə valideynlər və digər şəxslər tərəfindən istismar olunmaqdan qorunur.

Bilavasitə beynəlxalq övladlığa götürmə ilə bağlı münasibətləri tənzimləyən əsas sənəd “Ölkələrarası övladlığa götürmə ilə bağlı uşaqların müdafiəsi və əməkdaşlıq haqqında” 29 may 1993-cü il tarixli Haaqa Konvensiyasıdır. Azərbaycan Respublikası 30 mart 2004-cü il tarixdə bu Konvensiyaya qoşulmuşdur.

1993-cü il Haaqa Konvensiya iştirakçı dövlətlərin birinin ərazisində daimi yaşayan, lakin övladlığa götürmə aktından sonra digər iştirakçı dövlətin ərazisinə getməli olan uşaqların övladlığa götürülməsi ilə bağlı münasibətlərə şamil olunur. Konvensiyanın əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

- ölkələrarası övladlığa götürmənin yalnız uşağın maraqları naminə və onun beynəlxalq hüquqla tanınan hüquqlarını pozmadan həyata keçirilməsinə təminat vermək;

- iştirakçı dövlətlərin övladlığa götürmə sahəsində əməkdaşlığı üçün sistem yaratmaq (bu sistemin başlıca həlqəsi kimi dövlətlərin təyin etdiyi

mərkəzi orqanlar çıxış edir).

Haaqa Konvensiyasının 23-cü maddəsinə görə əgər övladlığa götürmə bu Konvensiyaya uyğun olaraq həyata keçirilibsə, o, razılığa gəlmiş digər dövlətlərdə də qanuni qüvvəyə malik olan övladlığa götürmə kimi tanınmalıdır. Əgər ictimai qayda ilə ziddiyyət təşkil edirsə, belə övladlığa götürmə konkret dövlət tərəfindən tanınmaya bilər, lakin istənilən halda uşağın maraqlarına xələl gəlməməlidir.

“Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2006-cı il 20 oktyabr tarixli, 168-IIIQD nömrəli Qanununun tətbiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 12 mart 2007-ci il tarixli, 547 №-li Fərmanının 1-ci bəndinə uyğun olaraq “Ölkələrarası övladlığa götürmə ilə bağlı uşaqların müdafiəsi və əməkdaşlıq haqqında” Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq Mərkəzi orqan kimi Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi təyin edilmişdir. Fərmanın 2-ci bəndi ilə isə həmin Konvensiyanın 23-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi övladlığa götürməni təsdiq edən səlahiyyətli orqan qismində müəyyən olunmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, əvvəllər bu funksiyaları Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi həyata keçirirdi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 23 dekabr 2019-cu il tarixli, 892№-li Fərmanı ilə 12 mart 2007-ci il tarixli, 547 №-li Fərmana dəyişiklik edilərək, Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi ilə əvəz edilmişdir.

“Xüsusilə uşaqların tərbiyə olunmağa verilməsi, milli və beynəlxalq səviyyələrdə övladlığa götürülməsi zamanı onların müdafiəsinə və rifahına aid sosial və hüquqi prinsiplər haqqında” BMT Bəyannaməsində (1986) də ölkələrarası övladlığa götürmə ilə bağlı məsələlərin tənziminə yönəlmiş normalar öz əksini tapmışdır. Adı çəkilən Bəyannamənin 17-ci maddəsinə əsasən ölkələrarası övladlığa götürmə uşağın ailə ilə təminatı probleminin həllinin yalnız alternativ variantı qismində çı-

xış edir. Buna görə də ölkədaxili övladlığa götürməyə üstünlük verilməlidir.

24 aprel 1967-ci ildə Strasburqda “Övladlığa götürmə haqqında” Konvensiya imzalanmışdır. Bu Konvensiya Avropa Şurasına üzv olan ölkələrə şamil olunur. Konvensiya övladlığa götürülən uşağın hüquqlarını doğma uşaqların hüquqları ilə eyniləşdirir. 1967-ci il Konvensiyasını 27 noyabr 2008-ci il tarixli “Uşaqların övladlığa götürülməsi haqqında yenilənmiş Avropa Konvensiyası” əvəz etdi. Konvensiya 1993-cü il Haaqa Konvensiyasını uğurlu şəkildə tamamlayır. Konvensiya başlıca olaraq övladlığa götürmə qaydasını və şərtlərini tənzimləyən maddə-hüquqi göstərişlərdən ibarətdir. İştirakçı dövlətlər üçün övladlığa götürmənin uyğun gəlməli olduğu meyarlar müəyyən edilir [10, s. 13; 6, s. 93-103]. Konvensiyaya görə övladlığa götürülən uşaqla övladlığa götürən şəxs arasında yaş fərqi 16-dan aşağı ola bilməz.

Strasburq Konvensiyasına əsasən, övladlığa götürmə məhkəmə və ya digər səlahiyyətli orqanın qanuni qüvvəyə minmiş qərarı olduğu halda hüquqi əhəmiyyət kəsb edir. Bundan başqa, Konvensiyanın 11-ci maddəsində göstərilir ki, uşaq onu övladlığa götürən ailənin tamhüquqlu üzvünə çevrildikdən sonra onun bioloji valideynləri və doğulduğu ailənin digər üzvləri ilə qohumluq əlaqələri xitam olunur. Buna baxmayaraq, uşaq öz mənşəyi haqqında məlumat almaq hüququnu saxlayır.

Avropa Şurasının “Övladlığa götürmə haqqında” 1967-ci il Konvensiyasına görə, əgər milli qanunvericilik övladlığa götürmə nəticəsində uşağın vətəndaşlığının itirilməsi imkanını nəzərdə tutursa, bu hal övladlığa götürənin vətəndaşı olduğu dövlətin qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydada övladlığa götürülən şəxsin onu övladlığa götürən şəxsin vətəndaşlığını əldə etməsi ilə şərtləndirilməlidir. Ümumiyyətlə, övladlığa götürülən uşaqların övladlığa götürən şəxslərin vətəndaşlığını qəbul etməsi iki üsulla həyata keçirilə bilər:

1. avtomatik olaraq – uşağın müəyyən yaş həddinə çatması ilə;

2. övladlığa götürmənin müvafiq orqanlarında qeydə alınması ilə.

Məsələn: ABŞ-da uşaq əgər ölkəyə qanuni əsaslarla daimi yaşayış üçün gəlmişdirsə və ən azından ABŞ vətəndaşı olan bir valideynin rəsmi himayəsində altında yaşayırsa, 18 yaşa çatdıqda vətəndaşlıq əldə edir. Bəzi ölkələrdə isə əksinə əgər övladlığa götürülən uşaq qanunvericiliklə müəyyən edilən bəlli yaş həddinə çatmayıbsa, vətəndaşlıq əldə edir. Məsələn: İsveçdə ölkə vətəndaşı tərəfindən övladlığa götürülən uşaq 12 yaşına çatmayıbsa İsveç vətəndaşlığı əldə edir [8, s. 145].

“Mülki, ailə, cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında” Minsk Konvensiyasının (Azərbaycan Respublikası 13 yanvar 2004-cü il 581-IIQ №-li qanunla bu Konvensiyanı təsdiq etmişdir) 40-cı maddəsi övladlığa götürmə ilə bağlı məsələlərə həsr olunub [4]. Orada göstərilir ki, övladlığa götürmə (onun ləğv edilməsi) əgər uşağın vətəndaşı olduğu dövlətin daxili qanunvericiliyində başqa qayda nəzərdə tutulmayıbsa, övladlığa götürmə (onun ləğv edilməsi) haqqında ərizə verildiyi zaman övladlığa götürənin vətəndaşı olduğu dövlətin qanunvericiliyinə əsasən həyata keçirilir. Əgər uşaq bu Konvensiyanın iştirakçı dövlətlərinin birinin, övladlığa götürən isə digərinin vətəndaşındırsa, bu halda övladlığa götürmə (və ya onun ləğv edilməsi) zamanı uşağın vətəndaşı olduğu dövlətin qanunvericiliyi bu cür tələb edirsə, aşağıdakıların razılığı alınmalıdır:

- a) qanuni nümayəndənin;
- b) səlahiyyətli dövlət orqanının;
- c) uşağın özünün.

1996-cı ildə İsveç Milli Komitəsinin XXVII Ümumdünya Konqresində “Milli və beynəlxalq övladlığa götürmə və himayədar ailədə himayə təcrübəsinin həyata keçirilməsi üçün Direktiv” qəbul edildi. Direktivin başlıca məqsədi mərkəzi hakimiyyət orqanlarında öz fəaliyyətini həyata keçirən əməkdaşların keyfiyyət göstəricilərinin yüksəldilməsi idi. Direktiv uşağın bioloji valideynlərinə bir sıra hüquqlar və imkanlar verirdi. Həmçinin Direktiv övladlığa götürülən uşaq üçün də yeni hüquqlar təsbit edirdi. Əsas diqqət isə uşağın gələcək övladlığa götürməyə hazırlanmasına yönəlmişdir (övladlığa götürmə prosesinin mahiyyətini dərk etməsi üçün uşağa zəruri məslə-

hətlərin verilməsi, onun gələcək övladlığa götürülənə birbaşa ünsiyyətinin təşkili və s.). Övladlığa götürülən uşağın öz valideynlərini tanımaq hüququnu yalnız bunun mümkün olduğu hallarla əlaqələndirən “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyadan fərqli olaraq, Direktiv bu hüququn təmin olunmasını səlahiyyətli qurumların vəzifəsi kimi müəyyən edir.

Ölkələrarası övladlığa götürmə ilə bağlı münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsində beynəlxalq ikitərəfli müqavilələr xüsusi yer tutur. Belə ki, məhz həmin müqavilələr vasitəsilə müxtəlif hüquq sistemlərinə və fərqli övladlığa götürmə prosedurlarına malik olan ölkələr uşağın qanuni maraqlarına dolğun şəkildə əməl olunması şərti ilə kompromis müddəalar və qaydalar müəyyən edə bilir.

İkitərəfli sazişlərdə, bir qayda olaraq, uşaqların xarici ölkə vətəndaşları tərəfindən övladlığa götürülməsinə imkan verən aşağıdakı əsas müddəalar öz əksini tapır:

- daxili övladlığa götürməyə münasibətdə müəyyən edilən norma və təminatlara əməl olunması;

- xüsusi səlahiyyətli dövlət orqanlarının, habelə uşaqların qanuni nümayəndələrinin ölkələrarası övladlığa götürməyə icazəsinin alınması;

- barəsində ölkələrarası övladlığa götürmə tətbiq edilə bilən uşağın hüquqi statusunun müəyyən edilməsi;

- uşağın əcnəbi ailədə tərbiyə olunmaq üçün yerləşdirilməsi zamanı sui-istifadə hallarına yol verilməməsi;

- dövlətlər arasında ölkələrarası övladlığa götürmə ilə bağlı müqavilənin imzalanması.

Ölkələrarası övladlığa götürmənin hüquqi əsasları qismində xarici ölkələrin müvafiq milli qanunvericilik aktlarını da göstərmək olar. Belə ki, ölkələrarası övladlığa götürmə institutu dünya ölkələrinin əksəriyyətinə məlumdur və onlar ölkələrarası övladlığa götürmə məsələlərini öz milli mənbələrində fərqli şəkildə tənzim edirlər. Məsələn, Almaniyada ölkələrarası övladlığa götürməyə dair normalar Alman Mülki Qanunnaməsinin tərkibinə daxil olan ayrıca qanunda (1896) əks olunub. Bir sıra ölkələrdə ölkələrarası övladlığa götürmə ilə bağlı normalar beynəlxalq xüsusi hü-

quq haqqında ayrıca qanunlarda təsbit edilib:

- İsveçrə - “Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında” 1987-ci il Qanunu;

- Koreya – “Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında” Koreya Respublikasının 2001-ci il Qanunu;

- Macarıstan, “Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında” Macarıstanın 1979-cu il Qanunu və s [7, s. 173].

Qeyd etmək lazımdır ki, göstərilən ölkələrdən fərqli olaraq Azərbaycan Respublikasının “Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında” 6 iyun 2000-ci il tarixli Qanununda [3] ölkələrarası övladlığa götürmə münasibətlərinin tənzimlənməsinə həsr olunmuş ayrıca normalar təsbit edilməyib.

Ölkələrarası övladlığa götürmənin milli hüquqi əsasları qismində isə aşağıdakıları qeyd etmək olar:

1. Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi;

2. “Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1998);

3. Azərbaycan Respublikasının Mülki-Prosesual Məcəlləsi və s.

Təbii ki, bu əsaslar sırasına Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq fərmanlarını, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarlarını, Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin müvafiq aktlarını da aid edə bilərik.

Mahiyət etibarilə Azərbaycan Respublikası ərazisində Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan uşağa münasibətdə ölkələrarası övladlığa götürmə zamanı Azərbaycan qanunvericiliyinə üstünlük verilir. Bunu Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 155.1-ci maddəsinə nəzər yetirməklə aydın şəkildə görmək olar: “Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, Azərbaycan Respublikasının ərazisində əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan uşağı övladlığa götürmə və ya övladlığa götürmənin ləğvi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq həyata keçirilir” [1]. Hətta respublikamızın ərazisində əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən Azərbaycan

Respublikası vətəndaşı olan uşaqlar övladlığa götürənin vətəndaşlıq hüququ ilə mənsub olduğu və ya onun daimi yaşadığı ölkənin qanunvericiliyinə əsasən övladlığa götürüldükdə belə, övladlığa götürənin vətəndaşı olduğu ölkənin qanunvericiliyi ilə yanaşı, Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin uşağın valideynlərin (onlardan birinin) valideynlik hüquqlarından məhrum edilməsi haqqında məhkəmənin qətnaməsindən 6 ay keçəndən sonra övladlığa götürülə bilməsini nəzərdə tutan 66.6-cı maddəsinə, habelə göstərilən məcəllənin övladlığa götürmə ilə bağlı məsələləri kompleks surətdə tənzimləyən 19-cu fəslinin müddəalarına (117-135-ci maddələrinə) da əməl olunmalıdır (Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 155.2-ci maddəsi).

Hüquq ədəbiyyatında [5] qeyd olunur ki, dövlətdaxili qanunvericilikdə övladlığa götürmənin övladlığa götürənin vətəndaşı olduğu xarici ölkənin qanunvericiliyinə uyğun olaraq həyata keçirilməsinə icazə verilməsi ilə bağlı normanın təsbit edilməsi ona görə zəruridir ki, övladlığa götürmə uşağın övladlığa götürənlə birlikdə yaşayacağı ölkədə hüquqi qüvvəyə malik olsun.

İstənilən halda Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 157-ci maddəsinə uyğun olaraq xarici ölkələrin Azərbaycan Respublikasının hüquq qaydasının əsaslarına zidd olan hüquq normaları Azərbaycan Respublikasında tətbiq edilmir. Bu halda Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi tətbiq edilir.

Göstərmək lazımdır ki, bir çox dünya ölkələrində ailə hüququ hüququn müstəqil sahəsi kimi çıxış etmir. Buna görə də xarici elementli mülki münasibətlər ailə münasibətlərini əhatə etməklə, mülki qanunvericilik və ya beynəlxalq xüsusi hüquq üzrə ayrıca qanunvericilik aktları ilə tənzimlənilir. Bu səbəbdən ölkələrarası övladlığa götürmə məsələlərində dövlətdaxili ailə hüquq normaları ilə xarici ailə hüquq normalarının qarşılıqlı əlaqəsini müəyyən etmək çətinləşir.

Ölkələrarası övladlığa götürmənin hüquqi əsasını təşkil edən dövlətdaxili normativ hüquqi aktlardan biri də “Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının 30 sentyabr 1998-ci il tarixli Qanunudur. Həmin Qanunun 23-24-cü maddələri övladlığa götürüldükdə uşaqların vətəndaşlığının müəyyən edil-

məsi məsələlərinə həsr olunub. Aşağıdakı hallarda övladlığa götürülən əcnəbi uşaq qeyd-şərtsiz Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığı əldə edir:

a) övladlığa götürənlər Azərbaycan Respublikasının vətəndaşdırsa;

b) övladlığa götürən ər-arvaddan biri Azərbaycan Respublikası vətəndaşı, digər isə vətəndaşlığı olmayan şəxsdirsə [2].

Əcnəbi uşağı övladlığa götürmək istəyən ər-arvaddan biri Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı, digəri isə xarici ölkə vətəndaşdırsa, bu halda həmin uşaq Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığını övladlığa götürənlərin razılığı ilə əldə edə bilər. Göstərmək lazımdır ki, bu qayda vətəndaşlığı olmayan uşağın övladlığa götürülməsi halına da şamil olunur.

Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan uşaq övladlığa götürüldükdə uşaqların vətəndaşlığının müəyyən edilməsi zamanı Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığının saxlanmasına üstünlük verilir. Belə ki:

a) əcnəbilər Azərbaycan Respublikası vətəndaşı olan uşağı övladlığa götürdüyü halda onların vəsatəti əsasında həmin uşağın Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığına xitam verilir.

b) Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan uşağı övladlığa götürən ər-arvaddan biri Azərbaycan Respublikasının vətəndaşdırsa, digəri isə əcnəbidirsə, övladlığa götürülən uşaq Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığını saxlayır (bu halda uşaq Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığından övladlığa götürənlərin vəsatəti əsasında çıxı bilər);

c) Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan uşağı övladlığa götürən ər-arvaddan hər ikisi vətəndaşlığı olmayan şəxsdirsə, yaxud biri Azərbaycan Respublikasının vətəndaşdırsa, digəri isə vətəndaşlığı olmayan şəxsdirsə, həmin uşaq Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığını saxlayır [2].

Beləliklə, bu məqalə çərçivəsində aparılan təhlilləri və qeyd edilən bütün fikirləri ümumiləşdirərək aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar.

1. Ölkələrarası övladlığa götürmə ilə bağlı münasibətləri tənzimləyən normalar həm dövlətdaxili, həm də beynəlxalq hüquqi aktlarda öz təsbitini tapmışdır. Ona görə də, ölkələrarası övladlığa götürmənin hüquqi əsaslarını ümumi şəkildə

iki qrupa bölmək olar: a) beynəlxalq hüquqi əsaslar; b) milli hüquqi əsaslar.

2. Ölkələrarası övladlığa götürmə üzrə münasibətlərin tənzimlənməsində beynəlxalq müqavilələr mühüm rol oynayır. Çünki belə müqavilələr bu və ya digər hallarda tərəflərin məsuliyyətini tam şəkildə nəzərə almağa imkan verir, habelə bu və ya digər ölkələrin qanunvericiliyi ilə bağlı kolliziyalardan yan keçməyə kömək edir.

Ölkələrarası övladlığa götürmənin hüquqi əsaslarını təşkil edən beynəlxalq müqavilələr içərisində öz əhəmiyyətinə görə övladlığa götürmə üzrə münasibətləri tənzimləyən beynəlxalq konvensiyalar xüsusi yer tutur. Belə ki, həmin konvensiyalar ölkələrarası övladlığa götürmənin standartlarını müəyyən edir və həmin standartlar iştirakçı dövlətlərin övladlığa götürmə qanunvericiliyində öz əksini tapır. Bunun sayəsində ölkələrarası övladlığa götürmə üzrə münasibətlərin hüquqi tənzimində mövcud olan ziddiyyətli məqamlar böyük ölçüdə aradan qalxmış olur və son nəticədə övladlığa götürülən uşaqların hüquq və qanuni mənafeləri daha dolğun təmin edilmiş olur. Bundan başqa, beynəlxalq müqavilələr ölkələrarası övladlığa götürmə sahəsində səlahiyyətli olan dövlət qurumlarının systemsiz, pərakəndə və təcrid olunmuş şəkildə fəaliyyətinin qarşısını alır ki, bu da uşaqların xarici ölkə ərazisində yeni ailəyə uyğunlaşması prosesinə daha səmərəli nəzarət etməyə imkan yaradır.

3. Ölkələrarası övladlığa götürməni tənzim edən beynəlxalq hüquqi aktların təhlili ölkələrarası övladlığa götürmənin beynəlxalq hüquqi əsasları ilə bağlı aşağıdakı xarakterik xüsusiyyətləri fərqləndirməyə imkan verir:

- uşaqların müdafiəsi, rifahına yönələn və hər kəsi uşaq hüquq və azadlıqlarına dönmədən əməl etməyə çağıran prinsip əhəmiyyətli müddələrin təsbit edilməsi;

- uşaqların maraqlarının prioritet əhəmiyyətə malik olmasının elan edilməsi;

- uşaqların hüquq və qanuni maraqlarının müdafiəsi sahəsində iştirakçı dövlətlərin hüquq və vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsi;

- ölkələrarası övladlığa götürməyə dair yüksək tələblər müəyyən edilməsi;

- tərəflərin niyyətlərinin dəqiq ifadə olunması və məsuliyyətlərinin tam şəkildə ifadə olunması;

- bu və ya digər ölkələrin qanunvericiliyi ilə bağlı kolliziyalardan yan keçilməsi;

- ölkələrarası övladlığa götürmənin mənşə ölkəsində münasib qayğının təmin edilməsinin mümkün olmadığı hallarda uşaqlara qayğının alternativ üsulu (yəni milli övladlığa götürmənin alternativini) kimi nəzərdən keçirilməsi;

- övladlığa götürmə haqqında məsələnin həllinin səlahiyyətli dövlət orqanlarının səlahiyyət dairəsinə aid edilməsi;

- uşağın yerləşdirilməsinə görə şəxslərin əsassız maliyyə gəliri və digər fayda əldə etməsinin yolverilməzliyi və s.

4. Ölkələrarası övladlığa götürmə ilə bağlı münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsində beynəlxalq ikitərəfli müqavilələr xüsusi yer tutur. Belə ki, məhz həmin müqavilələr vasitəsilə müxtəlif hüquq sistemlərinə və fərqli övladlığa götürmə prosedurlarına malik olan ölkələr uşağın qanuni maraqlarına dolğun şəkildə əməl olunması şərti ilə kompromis müddəalar və qaydalar müəyyən edə bilər.

Hesab edirik ki, ölkələrarası övladlığa götürmə çərçivəsində xarici ölkəyə övladlığa verilən uşaqların hüquq və qanuni maraqlarına əməl olunmasına nəzarətin daha səmərəli həyata keçirilməsi üçün Azərbaycandan daha çox uşq övladlığa götürən xarici ölkələrlə ölkələrarası övladlığa götürmə sahəsində hüquqi yardım üzrə ikitərəfli sazişlər bağlanmalıdır.

5. Fikrimizcə, İsveçrə, Koreya, Macarıstan və s. ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasının "Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında" 6 iyun 2000-ci il tarixli Qanununda da ölkələrarası övladlığa götürmə münasibətlərinin tənzimlənməsinə həsr olunmuş ayrıca normaların təsbit edilməsi məqsədmüvafiq olardı.

6. Mahiyyət etibarilə Azərbaycan Respublikası ərazisində Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan uşağa münasibətdə ölkələrarası övladlığa götürmə zamanı Azərbaycan qanunvericiliyinə üstünlük verilir. Bunu Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 155.1-ci maddəsinə nəzər yetirməklə aydın şəkildə görmək olar.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi: [Elektron resurs] / URL: <https://www.e-qanun.az/framework/46946>
2. “Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu: [Elektron resurs] / URL: <https://e-qanun.az/framework/3187>
3. “Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu: [Elektron resurs] / URL: <https://e-qanun.az/framework/509>
4. “Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında” Konvensiya: [Elektron resurs] / URL: <https://e-qanun.az/framework/5810>
5. Алексеева, О.Г. Комментарий к Семейному кодексу Российской Федерации / О.Г.Алексеева, Л.В.Заец, Л.М.Звягинцева; под общ. ред. С.А.Степанова. – Москва: Проспект, - 2016. - 352 с.
6. Марышева, Н.И. Международная унификация в области семейного права: вопросы усыновления // Журнал российского права, - 2012. № 5, - с. 93-103.
7. Марышева, Н.И. Семейные отношения с участием иностранцев: правовое регулирование в России / Н.И.Марышева. - Москва: Волтерс Клувер, - 2007. - 328 с.
8. Мусаев, М.Г. Правовые последствия межгосударственного усыновления. Отмена усыновления // Вестник Московского Университета МВД России, - 2011. № 7, - с. 142-147.
9. Сбитнев, В.С. Актуальные проблемы в сфере трансграничного усыновления // Вопросы российской юстиции, - 2021. № 4, - с. 319-332.
10. Семейные отношения в международном частном праве / Шебанова Н.А.; отв. ред. Славин М.М. - Москва: Издательство ИГиП РАН, - 1995. - 16 с.
11. Ситкова, О.Ю. Правовое регулирование международного усыновления: / дис. канд. юрид. наук: / - Саратов, 2003. - 181 с.
12. Шнекендорф, З.К. Путеводитель по Конвенции о правах ребенка / З.К.Шнекендорф. - Москва: Рос. пед. агентство, - 1997. 247 с.

Сакина МЕХТИЕВАДокторант кафедры «Гражданское право»
Бакинского государственного университета**ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ МЕЖГОСУДАРСТВЕННОГО УСЫНОВЛЕНИЯ****РЕЗЮМЕ**

В данной статье исследуются правовые основы межгосударственного усыновления. Обоснована роль международных договоров в регулировании отношений межгосударственного усыновления. Отмечается, что среди этих договоров особое место занимают международные конвенции, регулирующие отношения по усыновлению.

Ключевые слова: усыновление, международно-правовые основы, международные договоры, международные конвенции, международные двусторонние конвенции.

Sakina MEHDİYEVA Doctoral student of the Department of
Civil Law of Baku State University**LEGAL BASIS OF INTERSTATE ADOPTION****SUMMARY**

This article examines the legal basis of interstate adoption. The role of international treaties in regulating interstate adoption relations is substantiated. It is noted that among these treaties, international conventions regulating adoption relations occupy a special place.

Key words: adoption, international legal framework, international treaties, international conventions, international bilateral conventions.